

МОНГОЛ УЛС БОЛОН ӨМНӨД АВСТРАЛИ МУЖ УЛСЫН АШИГТ МАЛТМАЛЫН ТАЛААРХ ЭРХ ЗҮЙН ЗАРИМ ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Ч. Базар (Ph.D, Ц. Батбаяр, Ц. Болормаа

Судалгааг Өмнөд Австрали мужийн “Уул уурхайн тухай” хуулийг иш болгон Монгол улсын “Ашигт малтмалын тухай хууль”-ийн зарим заалттай харьцуулан хийв. Монгол болон Өмнөд Австрали мужийн ашигт малтмал ашиглах тухай хууль нь зарим нэг тодорхой зохицуулалтын хувьд ижил гэж үзэж болох авч ерөнхий суурь зарчмын хувьд ихээхэн ялгаатай ажээ. Энэхүү ялгаа хоёр улсын нутаг дэвсгэр, эдийн засаг, нийгмийн шинжтэй үндсэн ялгаануудаас хамааралтай юм. Хоёр орны ашигт малтмалын хууль эрх зүйн харьцуулж болох асуудлуудаас:

- Ашигт малтмалын өмчлөл
- Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн төрөл
- Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдэд тавигдах шаардлага
- Тусгай зөвшөөрлийг цуцлах
- Олборлолтын гэрээ
- Байгаль орчныг хамгаалах болон бусад хохирол эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх
- Ашигт малтмалаас олох орлого зэргийг судалж, Хүснэгт 1-д дэлгэрэнгүй үзүүлэв.

Түүнчлэн уг судалгаанд уул уурхайн ашигт малтмалыг ашиглах хүрээнд байгаль орчны талаарх шийдвэр гаргахад нутгийн иргэдийн хамтлагтай үр дүнтэй зөвлөлдөх нь Австралийн хөгжлийн үнэлгээний үйл явцын маш сайн бүрэлдэн тогтсон систем болох талаар “Нутгийн иргэдийн хамтлаг, нөхөрлөлтэй зөвлөлдөх нь - Өмнөд Австрали болон Холбооны хууль тогтоомж” гэсэн мэдээллийг Хавсралт хэлбэрээр тусгав.

1. Австрали улсын уул уурхайн ашигт малтмалын зохицуулалтын талаархи товч мэдээлэл

Австралийн Хамтын Нөхөрлөлийн улс нь 1901 онд Их Британийн 6 колони орныг нэгтгэж байгуулагдсан бөгөөд Засаг захиргааны 6 мужтай, муж тус бүрт нь бие даасан Засгийн газар ажилладаг ажээ. Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн хувьд 200 гаруй жилийн түүхтэй, байгалийн нөөц баялгаа ашиглах талаарх өөрийн эрх зүйн тогтолцоог 150 жилийн өмнөөс бүрдүүлсэн байна.

Англо-Саксоны эрх зүйн тогтолцоотой бөгөөд газар зүйн байршил, ашигт малтмалын онцлогоос хамаараад Муж бүр тусдаа ашигт малтмалын хуулийг дагаж мөрддөг. Үүнд:

1. Өмнөд шинэ Уэльс муж – 1992 онд батлагдсан “Уул уурхайн тухай хууль”-тай. Уг хуулиар алт, мөнгөний уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулсан.
2. Квинсланд муж – 1989 онд батлагдсан “Ашигт малтмалын нөөцийн тухай хууль”-тай. Энэ хуулиар бүх төрлийн ашигт малтмалын харилцааг зохицуулсан.
3. Өмнөд Австрали муж – 1971 онд батлагдсан “Уул уурхайн тухай хууль”-тай. Энэ хуулиар бүх төрлийн ашигт малтмалын харилцааг зохицуулсан.
4. Тасмани муж – 1995 онд батлагдсан “Ашигт малтмалын нөөцийн тухай хууль”-тай. Уг хуулиар алт, мөнгө, газрын тос, атомын харилцааг зохицуулсан.
5. Виктория муж - 1990 онд батлагдсан “Ашигт малтмалын нөөцийн тухай хууль”-тай. Хуулиар ихэнхи ашигт малтмалын харилцааг зохицуулсан.
6. Өрнөд Австрали муж – 1978 онд батлагдсан “Уул уурхайн тухай хууль”-тай. Уг хуулиар бүх үнэт металл болон бусад ашигт малтмалын харилцааг зохицуулсан байна.

Австрали улсын уул уурхайн салбарын хууль эрх зүй нь хүдрийн төрлийн ашигт малтмалыг олборлох, газрын тос, хийн ашигт малтмалыг олборлох гэсэн 2 үндсэн чиглэлд хуваагддаг. (Зарим муж улсад, тухайлбал Баруун Австрали мужид эрэх, хайх, хадгалах, олборлох гэсэн 4 төрлийн тусгай зөвшөөрөл олгодог бол Күйнсланд мужид техникийн бус аргаар ашигт малтмал олборлох зөвшөөрлийг тусад нь олгохоор хуульчилсан байдаг)

Муж улсуудын ашигт малтмалын хуулийн үйлчлэх ерөнхий хүрээ нь ашигт малтмалын олборлолтын үйл ажиллагаа, түүнтэй шууд хамаатай байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хаягдал зайлуулах, тээвэрлэх харилцааг зохицуулахаар хязгаарлагддаг.

Австралийн ашигт малтмалын эрх зүйн зохицуулалт нь ашигт малтмалыг ялган авах, олборлох үйл ажиллагаа нь олборлолтын тусгай зөвшөөрлөөр буюу ашигт малтмалын хуулиар зохицуулагдаж, харин бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх асуудал нь ямар бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, юунд ашиглахаас шалтгаалан ашигт малтмалын хуулиар бус тухайн салбар эрх зүйгээр нь зохицуулагддаг.

Байгалийн нөөц баялаг нь төрийн өмчлөлд байх бөгөөд ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа нь төрөөс тогтоосон хууль, тогтоомжоор зохицуулагдсан тусгай нөхцөл болзлын дагуу хувийн хөрөнгө оруулалт дээр тулгуурлан явагддаг байна.

Түүнчлэн тус улсад хөрөнгө оруулалтын гэрээг “Мужийн гэрээ” нэртэйгээр уурхай бүр дээр хийдэг бөгөөд үүгээр ордын эзэмших эрхийг баталгаажуулах, их хэмжээний хөрөнгө оруулалт татах, бүтээн байгуулалт хийх, татварын нөхцлийг тогтвортой байлгах, талуудын эдлэх эрх, хүлээх үүргийг цаг хугацаа болон агуулгын хувьд тодорхой байлгах, хөнгөлөлт эдлэх, нэмэлт үүрэг хүлээх харилцааг зохицуулдаг байна. Гэрээнд ихэвчлэн Мужийн Засгийн газрын Ерөнхий сайд, Нөөцийн асуудал эрхэлсэн сайд нар гарын үсэг зурах бөгөөд Мужийн парламент баталдаг ажээ.

Мужийн парламент гэрээг баталж байгаа болохоор ордын үр шимийг оршин суугч иргэдэд хүртээх талаар ихэд анхаардаг бөгөөд орд эзэмшигч компанийг нээлттэй хувьцаат компаний хэлбэрээр ажиллуулж, нутгийн иргэд хувьцааны нилээд хувийг эзэмшихээр гэрээнд тусгадаг байна. Мөн ажиллах хүчний ихэнхийг нутгийн иргэдээс авах, мужийн бүтээгдхүүнийг ашиглах зэргийг ч тодорхой тусгадаг байна.

1. Монгол улсын “Ашигт малтмалын тухай хууль” болон Өмнөд Австрали мужийн “Уул уурхайн тухай” хуулийн зарим заалтыг харьцуулсан байдал

(Хүснэгт 1 -ийг үзнэ үү)

2. Нутгийн иргэдийн хамтлаг, нөхөрлөлтэй зөвлөлдөх нь - Өмнөд Австрали болон Холбооны хууль тогтоомж

Байгаль орчны шийдвэр гаргахад нутгийн иргэдийн хамтлагтай үр дүнтэй зөвлөлдөх нь Австралийн хөгжлийн үнэлгээний үйл явцын маш сайн бүрэлдэн тогтсон систем гэдэг нь Холбооны болон Улсын засгийн газрын хууль тогтоох үйл явц, нийтийн эрх зүйн бодлого, шийдвэрүүдийн аль алинаас нь харахад тодорхой байдаг. Нутгийн хамтлагтай зөвлөлдөх нь Австралид шийдвэр гаргахад ихэнх хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг үнэлэх, дүгнэх стандарт практик болдог ажээ.

Мэдээллийн талаарх заалтууд

- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээнд тавигдах шаардлагууд
- Орон нутаг, холбооны болон улсын түвшинд олон нийтэд мэдээлэх процесс
- Шударга ёсонд хүрэх боломж: нэхэмжлэх нээлттэй эрх (legal standing) болон шүүхийн зардлын асуудал зэрэг нь хуулийн гол харилцаа юм.

Монгол	Австрали	Тайлбар
1 Ашигт малтмалын өмчлөл		
Төр эрх олгох буюу өөрөө үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь төрийн мэдэлд байгааг харуулж байна.	Бүх ашигт малтмал нь Эзэн хааны өмч байна. Өмнөд Австрали мужийн Уул уурхайн тухай хуулийн 1-р бүлгийн 6-д зааснаар Эзэн хааны газар гэдэг нь 1924 онд батлагдсан “Эзэн хааны газар нутгийн тухай” хуулиар зохицуулагдана.	Австралийн ашигт малтмалын эрх зүйн зохицуулалтаар байгалийн байдлаараа байгаа эрдсийн хуримтлал төрийн өмч боловч төрөөс өгсөн зөвшөөрлийн дагуу олборлосны дараа ашигт малтмал, газрын тос нь тухайн олборлосон этгээдийн өмч болохоор хуульчилсан зохицуулалт нийтлэг үйлчилж байна. Тухайлбал 1990 оны Викториа мужийн Ашигт малтмалын хуулийн (s11), Баруун Австрали мужийн 1978 оны Уурхайн хуулийн (s85), Куйнсланд мужийн 1989 оны Ашигт малтмалын хуулийн (s9)-д гэх мэтээр ашигт малтмалын өмчлөл шилжих тухай заалтууд Австралийн бүх мужуудын болон холбооны хуульд байдаг. Манай улсын хувьд ч энэ үзэл санаа хуульд тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан байна. Ашигт малтмалын хуулийн 27.1. заалтаар тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид олгосон уурхайн эдэлбэрээс олборлосон ашигт малтмал, үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнээ худалдан борлуулах эрх нь олборлосон ашигт малтмалаа өмчлөх эрхийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг болохыг хуулиар зохицуулжээ. Харин олсон орлогоо захиран зарцуулан эрхийг зөвхөн 50 саяас дээш америк доллартой тэнцэх хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийх этгээдтэй л “ярилцаж байж” баталгаажуулахаар хуульчилжээ. Олсон орлогоо захиран зарцуулах тэдний эрхийг чухам ямар байдлаар яаж баталгаажуулах нь энэ хуулиар тодорхойгүй байгаа боловч тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн олборлосон ашигт малтмалаа худалдан борлуулах эрх болон түүнээс салгаж үл болох борлуулаад олсон орлогоо захиран зарцуулах эрхийг ийнхүү компаниудын хөрөнгийн чадвартай холбоотойгоор ялгавартай баталгаажуулахаар хуульчилсан төрийн бодлогын суурь үндэслэл нь юу болох, эдгээр заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд хэр нийцэж байгааг судалж дүгнэлт гаргах нь зүйтэй болов уу.
2. Тусгай зөвшөөрлийн төрөл		
- Хайгуулын - Олборлолтын	- Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл - Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл - Түр хадгалалтын гэрээ - Олон төрлийн зориулалт бүхий лиценз	Австралийн муж улсууд нь тус тусдаа “Mineral law” буюу ашигт малтмалын хуультай, дор бүрнээ зохицуулалтын нарийн ялгаатай боловч ашигт малтмалын хуулийн үйлчлэх ерөнхий хүрээ нь ашигт малтмалын олборлолтын үйл ажиллагаа, түүнтэй шууд хамаатай байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хаягдал зайлуулах, тээвэрлэх харилцааг зохицуулахаар хязгаарлагддаг тул агуулгын хувьд үндсэндээ хайгуулын болон олборлолтын гэсэн 2 төрлийн тусгай зөвшөөрөл олгогдож байна. (Зарим муж улсад, тухайлбал Баруун Австрали мужид эрэх, хайх, хадгалах, олборлох гэсэн 4 төрлийн тусгай зөвшөөрөл олгодог бол Куйнсланд мужид техникийн бус аргаар ашигт малтмал олборлох зөвшөөрлийг тусад нь олгохоор хуульчилсан байдаг) Харин манай хуулийн үйлчлэх хүрээ нь ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахаар хуульлагдсан бөгөөд ашигт малтмалыг эрэх хайх үйл ажиллагааны эрхийг хайгуулын, түүнийг ялган авах, олборлох, ашигт агуулгыг нэмэгдүүлэх, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, борлуулах үйл ажиллагааны эрхийг ашиглалтын тусгай зөвшөөрлөөр олгохоор заажээ.
3.Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид тавих шаардлага		

-Монгол улсын хууль тогтоомжын дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа -Монгол улсад татвар төлөгч	- Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл /лиценз/-г ямар ч хүнд олгоно./ Уул уурхайн тухай хуулийн 5 дугаар бүлэг/ Лицензээр олгогдох газар нь 1000 квадрат км-с ихгүй байх ба үнэт чулууны хайгуулын газрын хувьд уг хэмжээ 20 квадрат км-с ихгүй гэж заажээ. - Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүсэх өргөдөл гаргагч нь уурхайн үйл ажиллагаа, уг ордыг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл, бусад бичиг баримт зэргийг бэлтгэхийн зэрэгцээ өргөдлийн төлбөрийг төлнө. Олон төрлийн зориулалт бүхий лиценз нь хэд хэдэн зорилгоор олгогддог. Үүнд:	Австралийн ашигт малтмалын эрх зүйн зохицуулалтаас харахад ашигт малтмалыг ялган авах, олборлох үйл ажиллагаа нь олборлолтын тусгай зөвшөөрлөөр буюу ашигт малтмалын хуулиар зохицуулагдаж, харин бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх асуудал нь ямар бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, юунд ашиглахаас шалтгаалан ашигт малтмалын хуулиар бус тухайн салбар эрх зүйгээр нь зохицуулагдаж байна. Худалдаа, борлуулалтын хувьд хуулиар олгогдсон эрхийн дагуу олборлосон ашигт малтмал, үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг борлуулахад төрөөс заавал тусгай зөвшөөрөл авдаггүй. Учир нь олборлолт явуулахын гол зорилго нь бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, худалдах замаар ашиг орлого олоход чиглэгддэг тул олборлолтын тусгай зөвшөөрөл нь худалдан борлуулах эрхийг шууд дагуулдаг байна.
	- Уурхайн ус зайлуулах үйл ажиллагаа - Уурхайн үйл ажиллагаанаас үүсэх хог хаягдлыг зайлуулах - Уурхайн үйл ажиллагааг дэмжих бусад нэмэгдэл үйл ажиллагаа зэрэг болно. - Уул уурхайн үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор явагдаж буй бизнесийн үйл ажиллагаа - Хүдрийн үйлдвэрийг барьж байгуулах болон удирдахад	
4. Тусгай зөвшөөрлийг цуцлах		

Ашигт малтмалын тухай хуулийн 56 дугаар зүйл тэр чигтээ "Тусгай зөвшөөрлийг цуцлах" харилцааг зохицуулжээ. Түүнчлэн Ашигт малтмалын тухай хуулийн 14.4 хэсэгт "хүчин төгөлдөр хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг бүхэлд нь, эсхүл хэсэгчлэн тусгай хэрэгцээнд авснаар тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах боломжгүй болсон бол тухайн шийдвэр гаргасан байгууллага тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид нөхөх олговор төлнө" гэсэн заалт бий.	Олон нийтийн тусын тулд, сайн санааны үүднээс урган гарсан байх зарчмийг гол үндэс болгон тусгай зөвшөөрлийг цуцлах эрх зүй үйлчилдэг.	Австралийн эрх зүйн цаад үр дагавар нь ашигт малтмалын хайгуул, олборлолтыг хэзээ, хаана, хэнээр хийлгэхийг өмчлөгчийн хувьд төр шийдэх онцгой бүрэн эрхтэй хэдий ч нэгэнт шийдээд олгосон тусгай зөвшөөрөл хуулиар тогтоосон хугацаанд, үүргээ зохих ёсоор биелүүлж байгаа эзэмшигчдээ бүрэн хадгалагдах, хэрэв зайлшгүй шаардлагын улмаас цуцлагдахад хүрвэл хууль ёсны эзэмшигч төрөөс нөхөх олговор авах эрхээр хангагдахыг баталгаажуулсан байна. Харин зайлшгүй шаардлага гэдэг нь олон нийтийн тусын тулд, сайн санааны (in good faith) үүднээс урган гарсан байх нь гол зарчим. Байгаль орчинг хамгаалах, олон нийтийг болзошгүй аюулаас сэргийлэх, хүний амьдрах орчин, эрүүл мэндийг хамгаалах гэх мэт олон үндэслэл үүнд багтана. Эдгээр зорилгоор төрөөс тусгай зөвшөөрлийг цуцлах нь эрх зүйн ерөнхий зарчим, шударга ёсны үнэлэмжид харшлахгүй хэмээн үзэж болно. Үүний зэрэгцээ дээрх зорилгоор тусгай зөвшөөрлийг цуцалсан нь төр болон бусад сонирхогч этгээдэд санхүүгийн ашиг орлого авчраагүй байх нь дараагийн нэг чухал зарчим Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хэдийгээр үнэ цэнэтэй эрхээ алдаж байгаа ч түүний оронд хэн ч, түүний дотор төр, санхүүгийн аливаа ашиг олоогүй байх нь энэ зарчмын гол агуулга аж. Харин манай улсын хувьд Ашигт малтмалын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлд хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг Засгийн газрын шийдвэрээр төрийн мэдэлд авч ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагааг зогсоож болохоор заасан бөгөөд үүнийг "талбайг нөөцөд авах" гэж тодорхойлсон байна. "Талбайг нөөцөд авах" гэсэн өнөөгийн хуульд байгаа зохицуулалтыг нарийвчлан авч үзвэл энэ нь тусгай зөвшөөрлийн дагуу олгогдсон үйл ажиллагааны эрхийг төрөөс хураах хууль зүйн үндэслэл болох Засгийн газрын "нөөцлөгдсөн эрх" юм гэж үзэж болохоор байна. Учир нь тусгай зөвшөөрөлтэй талбайг нөөцөд авсан нь тусгай зөвшөөрлийг цуцлах үндэслэл болохоор мөн хуулийн 56.1-д заасан байна. Тусгай зөвшөөрөлтэй талбайг нөөцөд авах Засгийн газрын зорилгыг хуулийн 13.1-д "тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлийг цэгцлэх; тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн хооронд гарсан хилийн маргааныг шийдвэрлэх; улсын төсвийн хөрөнгөөр геологийн судалгаа хийх, ашигт малтмал эрэх, хайх" гэж тодорхойлжээ. Эдгээр үндэслэлийг тус тусад нь хууль зүйн үүднээс авч үзвэл агуулгын хувьд ямар утгатай болох, ямар учраас тусгай зөвшөөрлийг хүчингүй болгох үндэслэл болж байгааг ойлгоход түвэгтэйн дээр энэхүү "талбайг нөөцөд авах" хуулийн зохицуулалтад тодруулах, хуулиар нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай олон асуулт гарч байна. Түүнчлэн улсын төсвийн хөрөнгөөр геологийн судалгаа хийх, ашигт малтмал эрэх, хайх зорилгоор Засгийн газар бусдын эзэмшилд хуулийн дагуу байгаа хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг хүчингүй болгох шийдвэр гаргах эрхтэй гэсэн нь Засгийн газар ямар ч тусгай зөвшөөрлөөр олгосон талбайг хэдийд ч буцаагаад авч болохоор ойлгогдож байна. Засгийн газраас энэ тал дээр тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдэд үзүүлэх ямар нэг хөнгөлөлт, "хүндэтгэн үзэх" шалтгаан байх эсэх нь ч тодорхойгүй байна.
5. Олборлолтын гэрээ		

-Орд бүр дээр тодорхой үүрэг хүлээлгэсэн гэрээ байгуулдаггүй. - Хуулийн 29-р зүйлд заасан тодорхой тохиолдлуудад Хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулна. Гэрээнд төрөөс татварын орчинг тогтвортой байлгах үүрэг хүлээдэг бол хөрөнгө оруулагч нь байгаль орчныг хамгаалах, бүс нутгийг хөгжүүлэх зэрэг үүрэг хүлээдэг.	-Хөрөнгө оруулалтын гэрээг "Мужийн гэрээ" гэсэн нэртэйгээр бараг бүх уурхай дээр хийдэг. Мужийн эрхлэх асуудлын хүрээнд ашигт малтмалын асуудал ордог тул тухайн мужийн парламент уг гэрээг батална. Гэрээнд ихэвчлэн мужийн Ерөнхий сайд, нөөцийн асуудал эрхэлсэн сайд нар гарын үсэг зурна. -Мужийн парламент гэрээг баталж байгаа тул ордын үр шимийг нутгийн иргэд илүү хүртэх бодлогыг дэмждэг. Үүнд ажиллах хүчийг аль болох мужийн оршин суугчдаас авах, тухайн мужийн бүтээгдхүүн хэрэглэхийг гэрээгээр шаарддаг. Мөн тухайн мужийг нээлтэй хувьцаат компанийн хэлбэрээр ажиллуулж хувьцааны нилээд хувийг оршин суугч иргэд эзэмшихээр гэрээнд тусгадаг. - Гэрээнд нөхөн олговрын заалтуудыг ч тусгадаг. Тухайн газар нутгийг мужийн болон улсын тусгай хамгаалалтад авах, нөөцөд авах зэрэг шаардлага гарч зохих хууль тогтоомж гарвал компанийн оруулсан хөрөнгийг муж өөрөө нөхөн төлөх үүрэг хүлээдэг байна.	Австрали улсын зохицуулалт мужийн оршин суугч уугуул иргэдэд байгалийн баялаг, ашигт малтмалаасаа ашиг хүртэх давуу эрх бүхий, эерэг зохицуулалт болсон байна. Монгол улсын хувьд Хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулж байсан туршлагауд нь ихэнхдээ сөрөг үзүүлэлттэй байгаа, гэрээ байгуулалгүйгээр ашиглаж байгаа ордын сөрөг нөлөөллүүд нэмэгдэх хандлагатай байгаа.
6. Байгаль орчныг хамгаалах болон бусад хохирол эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх		
-Энэ үүргийг тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч дангаараа хүлээдэг. -Үүргийн биелэлт, урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөөнд төр хяналт тавина.	-Нутгийн иргэдийн хамтлагтай зөвлөлдөх нь Австралид шийдвэр гаргахад ихэнх хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг үнэлэх, дүгнэх нь стандарт практик болдог ажээ. Мэдээллийн талаарх заалтууд, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээнд тавигдах шаардлагууд, Орон нутаг, холбооны болон улсын түвшинд олон нийтэд мэдээлэх процесс, шударга ёсонд хүрэх боломж: нэхэмжлэх нээлттэй эрх (legal standing) болон шүүхийн зардлын асуудал зэрэг нь хуулийн гол харилцаа юм.	Австралид Нутгийн иргэдийн хамтлагтай зөвлөлдөх, "Уугуул иргэдийн эрхийн акт" зэргийг батлан гаргасан нь нутгийн иргэд байгаль орчноо хамгаалахад уугуул гэсэн сэтгэлээс хандахаас гадна газар тариалан, бүтээн байгуулалт, үл хөдлөх хөрөнгийн зах зээлд давамгайл оролцох эрхтэй болсон. Мөн байгаль хамгаалах эрх нь хүний бусад үндсэн эрхийн адил хэмжигдэх болсон нь бусад оронд туршлага болохуйц зохицуулалт юм. Монгол улсын хувьд өнөөгийн байдлаар иргэдийн эрх, оролцоог хуулиар зохицуулсан эрх зүйн орчин бий боловч амьдрал хэрэгжүүлэх тал дээр төдийлөн ахиц олохгүй байна. Нэг талаас орон нутгийн захиргаа, нөгөө талаас уул уурхайн компани нь л голлох үүрэгтэй оролцож байгаагаас иргэдийн оролцоо орхигдож зарим талаар сөргөлдөөн үүсэх ч хандлага гарч байна.
7. Ашигт малтмалаас олох орлого		

-Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр -Нөөц ашигласны төлбөрөөс бүрддэг. Энэ төлбөр тогтмол хэмжээтэй.	- Австралийн хойд бүс нутаг нь ашигт суурилсан Ашигт малтмалын нөөц ашигласны /AMHA/ төлбөрийн системтэй орон бөгөөд төлбөрийн хэмжээ нь 18% байдаг. Австралийн бусад бүс нутагт борлуулалтын нийт дүнд AMHA төлбөрийг ноогдуулдаг тогтолцоотой ба тэдгээр нь эрдэс баялгаас хамаарч өөр, өөр байдаг. Баруун Австралид нүүрсэнд 7.5%, зэсийн баяжмалд 5%, цэвэршүүлсэн зэсэнд 5%, хээрийн жонсонд 5%, төмрийн хүдэрт 5-7.5 % гэх мэтээр ашигт малтмалын төрөл боловсруулалтын түвшингээс хамаарч 2.5-7.5% хооронд AMHA төлбөрийг тогтоожээ. Эцсийн бүтээгдхүүн үйлдвэрлэж байгаа тохиолдолд ноогдуулах AMHA төлбөрийн хувь норм харьцангуй бага байдаг бол боловсруулалтын түвшин багатай бүтээгдхүүн, түүхий эд үйлдвэрлэж байгаа тохиолдолд ноогдуулах AMHA төлбөрийн хувийг үүнээс илүү өндөр түвшинд тогтоон мөрддөг байна.	Тухайн орны эрдэс баялгийн нөөц нөхөн сэргээгдэхгүй тул энэ нь ямар ч хуулийн этгээдэд үнэ төлбөргүйгээр ашиглагдах ёсгүй гэсэн утгыг AMHA төлбөр агуулдаг. Австрали улс нь AMHA төлбөрийн борлуулалтад болон ашигт суурилсан хоёр өөр системийг хослуулан хэрэглэдэг нь улсын эрдэс баялгийн нөөцөөсөө хүртэх хувийг баталгаажуулах гэсэн Засгийн газрын хамгаалалтын арга хэмжээ юм. Австралийн Засгийн газраас байгалийн нөөц баялаг ашигладаг компаниудад онцгой ашгийн 40 хувийн татвар ногдуулах шийдвэр гаргаж, 2012 оноос эхлэн хэрэгжүүлэх юм. Үүний дүнд эхний хоёр жилд 11.1 тэрбум ам.долларын орлого энэ татвараас орж ирнэ хэмээн Австралийн Засгийн газрын төлөөлөгчид ярьж байна. Нэмэлт татвар ногдуулж байгаатай холбогдуулан бусад компанийн 30 хувийн татварыг 2014 он гэхэд 28 хувь болгож бууруулах аж. Энэ нь бүх Австрали хүнд байгалийн баялгийг тэгш хуваарилах боломжийг олгоно хэмээн тус улсын Ерөнхий сайд Кевин Рүдд онцолж байгаа юм. Онцгой ашгийн татвараас орж ирэх орлогоор тус улс нийгмийн халамж, эрүүл мэндийн салбарт түлхүү хөрөнгө оруулахаар төлөвлөж байна. Өндөр татвар ногдуулах болсон өөр нэг шалтгаан нь уул уурхайн бүтээгдэхүүний өсөлт нь тус улсын эдийн засгийн хурдыг хоёр дахин нэмэгдүүлж байна. Энэ салбараас олж буй асар их хэмжээний ашиг нь инфляцийг хөөрөгдөж эхэлжээ. Австралийн төв банкнаас эдийн засгийн хөөс үүсэхээс сэргийлж, бодлогын хүүгээ нэмэх болсон. Гэтэл нөгөө талаас ашиг орлогоороо давамгайлж байгаа уул уурхайнхны хөлд бусад салбар нь чирэгдэх магадлалтай гэж үзэж байгаа аж. Монгол улсын хувьд ижил татвар ноогдуулдаг. AMHA төлбөрөөр хуримтлагдсан орлогыг юунд зарцуулдаг вэ? Дэлхийн жишгээр уул уурхайн үйлдвэрлэлтэй ихэнх орон энэхүү орлогыг “Үндэсний орлогын сан” байгуулж, нийтийн эрх ашигт нийцсэн тодорхой бүтээн байгуулалтад хөрөнгө оруулалт хийдэг байна.
---	--	---

ШИГТГЭЭ

- Австралийн хууль тогтоомжууд нь Нийтийн эрх зүй, Холбооны парламентаас батлагдсан Холбооны хууль, Австралийн улсын болон нутаг дэвсгэрийн парламентаас батлагдсан хуулиудад үндэслэдэг. Улс тус бүрийн хуулиуд нь бие биендээ харилцан нөлөөтэй боловч албан ёсных биш байдаг. Гэхдээ Австралийн Парламентаар батлагдсан хууль Австралид бүхэлд нь үйлчилдэг. Нийтийн эрх зүй нь Английн уламжлалт эрх зүйгээс шүүхийн преидент, тайлбар, сайжруулж, өргөжүүлсэн байдлаар үүсэж хөгжсөн ажээ.

Үндсэн эрх:

Байгаль орчны үнэлгээ хийхэд олон нийтийн оролцоо нь ямар ч хууль тогтоох системд үр нөлөө бүхий үйл явц гэж тооцогдохгүйгээр, хүний болон иргэний суурь эрхүүд нь байх ёстой байрандаа байна гэж хэлж болохгүй гэдгийг эрдэмтэн судлаачид хүлээн зөвшөөрдөг. Шударга ёсыг тогтоох, үг хэлэх эрх чөлөө, үүний дотор хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөө, сонгох, сонгогдох эрх, мэдээлэл авах эрх, засгийн газрын ил тод, хариуцлагатай байдал нь санаж байвал зохих зүйлсийн зөвхөн цөөхөн хэсэг нь юм. Австралид дээрх эрхүүд нь эрхийн Билл, эсхүл аль нэг улсын болон холбооны Үндсэн хуулинд нэгтгэгдээгүй боловч угаас үнэ цэнэтэй байдлаар баталгаажсан, ардчилсан парламентын системд хэвшин тогтсон ажээ. Эдгээр эрхийг нийгэмд найдвартай хэвшүүлээгүйгээс байгаль орчны үнэлгээний процесс нь үргэлжид бүтэлгүйтэх, авлигын эрсдэлд учрах болно. Эдгээр

эрх нь баталгаажигдаж чадвал нутгийн хамтлагтай зөвшилцөн хууль тогтоох процесс нь жамаараа явах болно гэж үздэг.

Байгаль орчны үнэлгээ:

Австралид хөгжлийн болон байгаль орчны үнэлгээ нь санал болгож буй хөтөлбөр төслөөсөө хамааран орон нутаг, улсын эсвэл Холбооны Засгийн газрын түвшний (заримдаа нэгээс илүү түвшний) үнэлгээ байж болно. Улс бүр хөгжлийн болон байгаль орчны үнэлгээний өөрийн гэсэн системтэй боловч улс бүрийн хуулиудад ижилхэн зарчмууд нэлээд тусгагдсан байдаг.

Мэдээллийн талаарх заалтууд:

Төсөл, хөтөлбөрийн талаар олон нийт мэдээллээр хангагдсан байхыг баталгаажуулах эхний алхам нь мэдээллийн талаарх заалт, нөхцлийг шаардах явдал юм. Австралид олон нийтэд зарлахаас нь өмнө уг төсөл, хөтөлбөртэй холбоотой зарим мэдээллээр хангах хууль зүйн шаардлага байдаг. Хуулийн дагуу иргэд, олон нийт өргөдлөө үнэлж дүгнэх эрх бүхий албан тушаалтнаар батлуулахын өмнө гаргаж буй саналынхаа талаарх тусгай мэдээлэл, техникийн нарийвчилсан зүйлс, тайлан, төлөвлөгөө зэргийг олж авах, танилцах боломжоор хангагдсан байдаг. Энэ нь үнэлгээний процесст байдаг л энгийн зүйл мэт санагдаж болох ч ихээхэн ач холбогдолтой юм. Төсөл хөтөлбөр, байгаль орчны гарч болохуйц нөлөөллийн талаар хэдийчинээ их мэдээллээр хангана, тэр хэмжээгээр олон хүн тухайн төсөл хөтөлбөрийн талаар ул суурьтай шийдвэр гаргаж чадна.

Өмнөд Австралид орон нутгийн түвшинд (Хөгжлийн акт, 1993) орон нутгийн консул зэрэг эрх бүхий үнэлэх байгууллагаар хөгжлийн төсөл, хөтөлбөр батлуулах тохиолдолд тухайн өргөдөлд дараах зүйлсийг хавсаргасан байхыг шаарддаг. Үүнд:

- Эрх бүхий албан тушаалтнаас үндэслэлтэйгээр шаардсан ямар ч мэдээлэл
- Төлөвлөгөө, зураглал, дүрслэгдэж болохуйц тодорхойлолт, бусад баримт бичиг зэрэг болно.

Мөн эрх бүхий байгууллага нь хангалттай төлөвлөгдөж хийгдээгүй төсөл, хөтөлбөрийн үзэл санааны талаарх тодруулга, нэмэлт мэдээллийг хүсэх эрхтэй байдаг. Энэ нь “төсөл, хөтөлбөр бүрийн үзэл санаа нь илүү нарийн тодорхойлогдсон, авч хэлэлцэгдсэн байх, хэрэв зөвшөөрөгдвөл үргэлжлүүлэх, зөөлрүүлэх” явдлыг баталгаажуулахад оршино. Эдгээр нь үндсэн зарчим боловч тогтвортой үйлчлэлийг нь баталгаажуулахын тулд системтэйгээр кодчилогдсон байдаг. 1993 оны Хөгжлийн актын дагуу, нэмж хүссэн мэдээллийг ирүүлээгүй тохиолдолд эрх бүхий үнэлэх албан тушаалтан нь дахин ямар нэгэн үнэлгээ дүгнэлт хийхгүйгээр уг хөгжлийн хөтөлбөрийг батлахаас татгалзах бүрэн эрхтэй.

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдал (БОНБУ)-ын үнэлгээний загварууд:

БОНБУ-ний зорилго нь үнэлж, дүгнэх эрх бүхий албан тушаалтанд уг төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээс үүдэн гарч болох нөлөөллүүдийн талаар зөвлөх үйл явц юм. Урт болон түргэн хугацаанд илрэх нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны нөлөөллүүд, тэдгээрийг хэрхэн зохицуулж, сулруулж болох талаар тухайн баримт бичигт тусгадаг. Тухайн төсөл, хөтөлбөр болон байгаль орчны байж болох нөлөөллөөс хамаарч үнэлгээ, дүгнэлтийг Улсын болон Холбооны Засгийн газар аль аль нь хийж болно. Улсын түвшинд бол Өмнөд Австралийн Хотын хөгжил, төлөвлөлтийн сайд тухайн хөгжлийн төслийг байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн чухал ач холбогдолтой гол хөтөлбөр болохыг тунхаглан зарлаж болох бөгөөд тэр нь “Үндсэн хөтөлбөр”-өөр үнэлэгддэг. (Хөгжлийн акт 1993-ын 46 дахь хэсэг)

Төсөл, хөтөлбөрийг шалгагдах ажиллагаа хэмээн зарлахаасаа өмнө Холбооны Байгаль орчны Сайд нь тухайн төсөлд холбогдуулан захиргааны аливаа үүрэг хариуцлага хүлээж

болох Холбооны Засгийн газрын сайдуудад уг төслийг илгээх ёстой. Тухайн төслийг хүлээн авсан бусад сайд түүнийг шалгагдах төсөлд тооцох эсэх талаар тайлбар, зөвлөгөө өгдөг. Холбооны Байгаль орчны Сайд нь түүнчлэн улсын, эсвэл нутаг дэвсгэрийн сайдуудаас (74-2 дахь хэсэг) тайлбар авахаар хүсэх, мөн олон нийтийн зарим гишүүдээс тайлбар авах ёстой байдаг. (74-3 дахь хэсэг).

Хэрэв Холбооны Байгаль орчны Сайд тухайн ажиллагааг хянах нь зүйтэй гэж шийдвэл, тэрээр байгаль орчинд нөлөөлөх байдлыг тогтоох үнэлгээний нэг аргыг сонгох ёстой. Тухайлбал, “Байгаль орчин, биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах тухай” актад тусгагдсан үнэлгээний аргууд байдаг бөгөөд үүнд:

- Итгэмжлэн үнэлэх
- Илгээгдсэн мэдээллийг үнэлэх
- Урьдчилан баримтжуулах
- Олон нийтийн байгаль орчны тайланг үнэлэх
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг үнэлэх
- Олон нийтийн санал асуулгаар үнэлэх зэрэг болно.

Эндээс тухайн ажиллагааг итгэмжлэн үнэлэх нь шаардагдаж болох үнэлгээний хамгийн доод шат бол олон нийтийн санал асуулга авах нь үнэлгээний хамгийн дээд хэлбэр нь юм. Байгаль орчны сайд нь үнэлгээний аргаа сонгон шийдэхээс өмнө өргөдөл гаргагч нь Байгаль орчин, биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах тухай актад заасны дагуу урьдчилсан мэдээллийг ирүүлэх ёстой. Урьдчилсан мэдээлэл нь дараах зүйлсийг агуулсан байна:

- Улсын болон нутаг дэвсгэрийн хууль тогтоомжийн дагуу хэрэгжүүлж буй холбогдох нөлөөллийн ямар нэг үнэлгээний нарийвчилсан зүйлс;
- Хэрэгжиж байгаа болон ирээдүйд хэрэгжих байгаль орчны ямар нэгэн үнэлгээний нарийвчилсан зүйлс;
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг эсвэл байгаль орчны олон нийтийн тайланг анхаарч үзэх эсэх;
- Санал болгож буй үйл ажиллагааны сонголтууд;
- Холбогдох нөлөөллийг бууруулах, үгүй болгоход чиглэсэн зөөлрүүлэх техник ажиллагаа ;
- Арга хэмжээ авч буй хүнд холбогдох байгаль орчны тэмдэглэл, тухайлбал, байгаль орчныг хамгаалах талаарх улсуудын холбооны, улсын, нутаг дэвсгэрийн хуулийн дагуу тухайн хүний эсрэг явуулж буй аливаа үйл явцын талаарх нарийвчилсан зүйл гэх мэт.

Тухайн төсөл нь “хянагдах үйл ажиллагаа” мөн бол үүнийг Холбооны болон улсын түвшинд аль аль нь үнэлэх давхардлаас зайлсхийхийн тулд улсын Засгийн газар болон Холбооны Засгийн газрын хооронд хамтын ажиллагааны гэрээ байж болдог. Энэ тохиолдолд улсын болон Холбооны Засгийн газрын эрх мэдэлтнүүдийн хооронд зөрчилдөөн үүсвэл Холбооны эрх мэдэлтнүүдийн нөхцөл, шаардлага нь давамгайлна.

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх загвар (EIS) нь хамтын ажиллагааны томоохон систем биш бөгөөд төслийг цааш нь хэрхэн үргэлжлүүлж болох, эсвэл тухайн төслийг үргэлжлүүлэх эсэхийг тодорхойлохоор БОНБУ-г бэлтгэдэг шинжлэх ухааны шинжээчид, инженерүүдийг төслийн өргөдөл гаргагч нь хөлслөн авч ажиллуулдаг.

ШИГТГЭЭ

- Өмнөд Австралийн хойд хуурай нутаг дахь Олимпын Далангийн Ураны уурхайн өргөтгөлд ажилласан BHP Billiton компани нь 4600 хуудас хэмжээтэй БОНБУ-г 5 жил гаруйн хугацаанд бэлтгэсэн байна. Нутгийн иргэдийн санал, ашиг сонирхлыг харгалзсан энэхүү баримт бичгийг Өмнөд Австралид урд өмнө нь хэзээ ч хийгдэж байгаагүй хамгийн том, олон нийтийн баримт бичиг болсон хэмээн тухайн үед хэвлэлд нийтэлж байжээ. Тэрхүү Олимпын далангийн өргөтгөл нь Австралийн нутгийн иргэдийн зүгээс маш эерэгээр үнэлэгдсэн ба тус улсын эдийн засгийг дээшлүүлэхэд таатай нөхцлийг олгосон хэмээн тооцогддог.

Австрали дахь БОНБУ-ний загварын талаар гардаг шүүмжлэл нь төсөлд өөрчлөлт хийх төлөв байдал хурдан явцтай, төслийг нэгэнт эхэлсэн тохиолдолд буцаан татах боломж хязгаарлагдмал зэрэг болно.

Орон нутгийн түвшинд хөгжүүлэх нь:

Орон нутгийн түвшинд хэрэгжих жижиг төслүүдэд олон нийтийг оролцуулах нь тухайн төслөөс шууд нөлөөлөл хүртэх хүмүүстэй зэрэгцэн зөвлөлдөх боломжийг олгодог. Өмнөд Австралийн процесс нь нутаг дэвсгэр бүр бүсэд хуваагддаг гэсэн байдлаар явагддаг. Бүс болгон тухайн бүсэд баригдах дэд бүтэц, хөгжлийн тодорхой хэлбэрүүд бүхий өөрийн гэсэн зорилтуудтай. Тухайлбал, орон нутаг бүр “үйлдвэрийн бүс”, “худалдааны бүс”, “суурин бүс” зэргээр төрөлжүүлсэн байж болно. Хэрэв тухайн хөгжлийн санал нь уг бүсэд тохиромжгүй бол олон нийтэд мэдэгдэх шаардлага үүсч болох, эсвэл бүсийн зорилго, зарчимтай нийцэхгүй хэмээн үзэж болно.

Өмнөд Австралид 3 төрлийн мэдэгдэл (сонордуулга) байдаг бөгөөд үүнд:

- 1 дэх категори, мэдэгдлийг шаарддаггүй
- 2 дахь категори, ойролцоох газруудыг өмчлөгч, эзэмшигчид нь мэдэгдэхийг шаарддаг
- 3 дахь категори, ойролцоох газруудыг өмчлөгч, эзэмшигчид болон холбогдох албан тушаалтны мэдэгдсний дагуу улс даяар сонин хэвлэлээр тухайн төслийн талаарх нарийн мэдээллийг нийтлүүлсний үндсэн дээр, ашиг сонирхолд нь шууд нөлөөлж болох аливаа этгээдэд мэдэгдэхийг шаарддаг. (38 дахь хэсэг)

Категори 3-ын дагуу мэдээлэл авсан этгээд нь тухайн төслийг баталсан холбогдох албан тушаалтны шийдвэрийн талаар гомдол гаргах эрхтэй. Мэдээлэл авсан эрх бүхий этгээд нь төслийг үнэлэх албан тушаалтанд бичгээр болон амаар хүсэлт, өргөдөл өгч болно. Төслийн талаар мэдээлэл авсан этгээд нь мөн төслийн талаарх танилцуулга, төлөвлөгөө, нарийвчилсан детальтай танилцах эрхтэй. 3 дахь категорийн ангилалд хамаараагүй бол төслийн баримт бичигтэй олон нийт танилцах боломжгүй.

Иймэрхүү баримт бичигтэй олон нийт танилцах бусад хувилбарууд бий. Жишээлбэл, олон нийтийн гишүүн нь 1991 оны Мэдээллийн эрх чөлөөний тухай актын дагуу өргөдөл гаргаж болно. “Хөгжлийн акт” нь мөн төслийн өргөдлийн бүртгэлийн баримт бичигтэй олон нийт төлбөргүйгээр хянаж болох нөхцлийг хангах үүднээс орон нутгийн засаг захиргаа зэрэг үнэлэх эрх бүхий албан тушаалтны ажлын байранд байршуулах шаардлагыг тавьдаг.

Тиймээс иргэд ажлын цагаар тэдгээр баримт бичгүүдтэй нарийн танилцах эрхтэй болно. Энэхүү актад дурдсан шаардлагын дагуу иргэнд мэдээлээгүй, эсвэл албан тушаалтан нь төслийг буруу категорид хамруулсан гэж үзвэл тэд тэрхүү захиргааны шийдвэрийн талаар Дээд шүүхэд хянуулахаар өргөдөл гаргаж болно.

Эрхээ хамгаалуулах нь - Нэхэмжлэх эрх (Standing):

Австралид байгаль орчны шударга ёсыг тогтоох чухал хандлагуудын нэг нь байгаль орчны асуудлаар шүүхэд хэрэг үүсгүүлэх буюу “нэхэмжлэл гаргах” олон нийтийн эрх, чадвар юм. Энгийнээр хэлбэл, нэхэмжлэх эрх буюу standing нь хэн нь хууль зүйн ажиллагаа үүсгүүлэх буюу нэхэмжлэх давуу талтай вэ гэдгийг тогтоох зарчим гэж ойлгож болно. Нэхэмжлэх эрх нь зарим хууль тогтоомжид нэгтгэгдэн орсон нийтийн эрх зүйн зарчим юм.

Нэхэмжлэх эрхийн анхны ололт нь Австралид, өөрт учирсан онцгой хохирлоо нэхэмжилсэн нэхэмжлэгчийн талаар Английн шүүхийн *Boyce v Paddington Borough* Зөвлөл “Нэхэмжлэгчид өөрт учирсан хохирол нь олон нийтэд учирсан хохирлоос илүү буюу онцгой байх ёстой” (“The requirement that the plaintiff's damage be peculiar to himself means no more than that his or her particular grievance must be significantly greater than that of the rest of the public generally, not that the damage suffered must be unique”) гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөнд оршино.

БАРИМТ

1. Австралийн байгаль орчны тэргүүлэгч төрийн бус байгууллагуудын нэг болох Австралийн Хамгаалалтын Сангаас Төв Queensland-ын Farnborough дахь Жуулчны газар байгуулах зөвшөөрлийг олгосон Холбооны Засгийн газрын шийдвэрийн эсрэг “нэхэмжлэх эрх”-ийг турших зорилгоор асуудал гарган тавьсан байна. Уг байгууллага нь тэрхүү асуудалдаа амжилт олоогүй боловч “нэхэмжлэх эрх”-ийн талаар тодорхой тайлбарыг гаргуулж чаджээ. Австралийн Хамгаалалтын Сангийн хэргийг шийдвэрлэсэн шүүгч Gibbs-ээс *Australian Conservation Foundation v Commonwealth* (1980) 28 ALR257 тоот шийдвэрийн 268 дахь параграфд:

- “...”түүнд учирсан тусгай хохирол” гэдэг нь миний бодлоор, тухайн үйл ажиллагааны асуудлаар тусгай сонирхолтой байх гэдэгтэй ижил утгаар ойлгох нь зүйтэй” гэсэн байна.

Тухайн асуудлаарх “тусгай сонирхол” нь хэдийд бий болж болохыг шүүхээс тайлбарлаагүй боловч байгаа байр суурийг тодруулсан. Тухайн тодорхой орчинтой холбогдох тусгай харилцаа байгаа тохиолдолд тэрхүү “тусгай сонирхол” нь гарч ирнэ.

Нийтийн эрх зүйн явцуу байдлыг эс тооцвол, нэхэмжлэх хууль зүйн эрх нь Австрали даяар зарим байгаль орчны хуулиудад тусгагдсан байдаг. Тухайлбал, Өмнөд Австралид өргөдлийг “хэрэгжүүлэхэд тохирохгүй” гэж үзэхгүй л бол, өргөдөл гаргагч нь түүний өргөдлийг батлахаас татгалзсан, эсвэл батлахын тулд тодорхой нөхцөл шаардаад байгаа шийдвэрийн эсрэг гомдол гаргах эрхтэй.

Хөгжлийн актын 85 дахь хэсэг нь ямар ч хүн тухайн актын зөрчил, эсвэл хүчингүй болгогдсон актыг хэрэгжүүлүүлэхээр шүүхэд хандаж болох эрхийг хангасан байдаг. 1993 оны Хөгжлийн акт болон 1982 оны Төлөвлөлтийн актын дагуу өргөн баригдаж буй өргөдлийн шийдвэрийн талаар мэдэгдэл, хүсэлт гаргасан ямар ч иргэн Байгалийн нөөц, хөгжлийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрхтэй.

Зардал:

Байгаль орчны хуулийн зөрчлийг арилгах, хуулийг сахиулах зорилготой нэхэмжлэл гаргах нээлттэй боломж нь одоогийн байдлаар нилээд олон улсын шүүхийн ажиллагаанд хэрэгждэг боловч олон нийт эрхээ хамгаалуулах боломж нь шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулагдах зардлын асуудлаас үүдсэн бэрхшээлтэй тулгарч байна. Байгаль орчны өмгөөлөлд зардлын асуудал нь Австралийн шүүхүүдэд анхаарал татсан асуудал юм. Ерөнхийдөө, шүүгч нь гарсан шийдвэрт ялагдсан талыг шүүхийн

зардлыг төлөхийг үүрэг болгодог. Байгаль орчны өмгөөллийн иймэрхүү хандлага нь хэрэг үүсгүүлэх гэж буй хүний, ялангуяа өөрийнхөө эрхийн төлөө ажиллаж буй хүний хувьд сөрөг үйлчлэлтэй юм.

Хөгжлийн акт 18 жилийн өмнө батлагдсанаас хойшх хугацаанд дөнгөж нэг юм уу, хоёр л нийтийн эрх ашгийн нэхэмжлэлийг шүүхэд гаргасан байдаг талаар судлаачид өгүүлжээ. Үүний шалтгаан нь, тухайн актын дагуу шүүхийн зардлыг ялагдсан талаар гаргуулах тухай зохицуулалт аж. Айдас гэж болохоор энэхүү заалт нь нийтийн эрх ашгийн өмгөөлөгчдийг иймэрхүү хэргийг үүсгүүлэхээс зайлсхийх шалтгаан болдог байна. Гэхдээ хөгжлийн асуудалд холбогдох өргөдлийн талаар гаргасан албан тушаалтны шийдвэрийг эсэргүүцэж Байгаль орчин, нөөц баялаг, хөгжлийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргавал энэ нь шүүхийн зардлаас чөлөөлөгдөх бөгөөд талууд нь өөр өөрсдийн зардлаа л төлдөг байна.

Шүүхийн зардлын асуудал нь төрийн албан тушаалтан, эсвэл хууль зөрчсөн өргөдөл гаргагчийн эсрэг арга хэмжээ авахад гарах зардалд дагалдах буюу хоёрдогч зардал юм. Байгаль орчны асуудлаарх нэхэмжлэл нь голдуу, нэлээд техникийн шинжтэй бөгөөд инженер, архитектор, төлөвлөгөө гаргагчид, зэрэг нэлээн үнэтэй шинжээчдийг шаарддаг. Тэдгээр шинжээчдийн зардлын асуудал нь байгаль орчны өмгөөлөгчдийг тэднийг ажлаа эхлэхээс нь өмнө халшраадаг байна.

БАРИМТ

- Байгаль орчны асуудлаар шийдвэр гаргахад олон нийтийн оролцоог хангахын тулд Канадын Онтарио мужид хөгжсөн “Хөндлөнгийн оролцооны санхүүжилтийн төсөл” хэмээн танигдсан загварыг Австрали улсыг дагаж мөрдөхийг зөвлөсөн. Энэхүү сангийн зорилго нь шалгууртаа нийцсэн байгаль орчны өмгөөлөгчдийг тус сангаас санхүүжилт хүсэхийг зөвшөөрөх явдал юм. Michael Jeffrey “Энэ нь байгаль орчны маш их үнэлэмж, хүндлэлийг, тодруулбал, мэдээлэл авах, олон нийтийн оролцоо, эрхээ хамгаалуулах боломжийн засаглалыг бэхжүүлнэ. Байгаль орчны илүү тэнцвэртэй шийдвэр гаргах явдал нь шууд үр дүнг авчирна” хэмээн үзэж буй юм. (Jeffrey 2005). Австралид хэрэгжүүлэх иймэрхүү төслүүд нь өөрчлөлтийг авчрах, байгаль орчны шударга ёсны бодит үр дүн болно.

Нөгөө талаар, Австрали даяар, улс бүрт хүрч ажилладаг Байгаль орчныг хамгаалагчдын газар (БОХГ)-т өгөх холбооны санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх замаар санхүүжилтийн асуудлыг шийдэж болно. Австралид улс бүрт ажилладаг БОХГ нь байгаль орчны нийтийн эрх ашгийн эрх зүйгээр мэргэшсэн ашгийн төлөө бус, хууль зүйн төв юм. БОХГ нь санхүүжилтийн асуудал тохиолддог боловч зөвлөгөө өгөх, арга хэмжээ авахад тэднийг төлөөлөх зэргээр орон нутгийн хамгаалах бүлгүүдэд үйлчлэн ажилладаг. БОХГ нь үйл ажиллагаагаа таслахгүй үргэлжлүүлж байх үүднээс холбооноос хязгаарлагдмал санхүүжилт авч байгаа ч тухайн санхүүжилтийг өмгөөллийн үйл ажиллагаанд зарцуулахгүй гэсэн нөхцөл юм. БОХГ-ын хүсэлт, Австралийн Засгийн газрын бодлогын өөрчлөлтийн дүнд дээрх нөхцөл хориг харьцангуй дээшилсэн боловч тус байгууллагаас хэрэгжүүлдэг байгаль орчны нийтийн эрх ашгийн өмгөөллийг идэвхтэй явуулахад энэхүү санхүүжилт нь хангалттай биш ажээ.

Дүгнэхэд, Австрали дахь байгаль орчны шударга ёс хийгээд нутгийн хамтлагийн оролцоо нь олон талт цогц систем бөгөөд Австралид байгаль орчны асуудлаар шийдвэр гаргахад олон нийтийн оролцоо, байгаль орчны шударга ёсныг тогтооход ихээхэн чухал үүрэгтэй юм.

Ашигласан эх сурвалж:

- “Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль” 2006 он
- Өмнөд Австрали муж улсын “Уул уурхайн тухай хууль”. 1971 он
- С.Болд-Эрдэс. “Ашигт малтмалын татварын зарим асуудалд”. www.tsahimurtuu.mn
- Д.Мөнхтуяа. “Австрали –Монголын уул уурхайн эрх зүйн зохицуулалтын талаарх зарим харьцуулалт”. 2009 он. www.forum.mn
- Д.Мягмарцэрэн, Ц.Болормаа. “Уул уурхайн салбар дахь гадаадын хөрөнгө оруулалтын бодлого болон хууль эрх зүйн орчин”. Харьцуулсан судалгаа. 2010.
- Gerry Bates, Австралийн байгаль орчны хууль, 6 дахь хэвлэл (2006)
- “Хүний эрх хөгжил төв” ТТБ, Норвегийн “Fredskorpset” сангийн хамтран зохион байгуулсан “Байгаль орчин, Хүний эрх: Шударга ёс” Үндэсний бага хурлаас гаргасан зөвлөмж. 2009

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН